

Planten en hun naam
Een botanisch lexicon voor
de Lage Landen
door H. Kleijn
Met een inleiding door
dr. Fop. I. Brouwer

Meulenhoff Amsterdam

© 1970 by Meulenhoff Nederland nv

Ten geleide

5

De auteur van dit werk heeft gepoogd ons vertrouwd te maken met de woordafleiding of etymologie van de volksnamen der planten. Daarmee heeft hij zich op een moeilijk begaanbaar – om niet te zeggen gevaarlijk – terrein begeven. De schrijver zal immers vele andere werken hebben moeten raadplegen en de ervaring leert hoezeer de schrijvers van dergelijke boeken elkaar dikwijls tegenspreken, wanneer het gaat om de etymologie van de namen der planten.

De heer Kleijn is echter niet over ijs van één nacht gegaan en hij heeft gedurende vele jaren een uitvoerige documentatie van de plantenetymologie opgebouwd. De neerslag daarvan vinden we in dit boekwerk.

De 'taal' die Guido Gezelle de 'blommen' laat spreken is iedereen bekend, die openstaat voor de schoonheid van de natuur. Nog klankrijker en veelomvattender is de 'taal', die Kleijn in dit werk in de namen der planten weet te leggen.

Op volledigheid kan dit boek niet bogen, en de schrijver hoopt dan ook dat er van de zijde van de lezers vele reacties zullen komen, die aan de vervolmaking van zijn documentatie ten goede zullen komen. Deze constatering is geen verwijt aan het adres van de schrijver, doch zij moet veeleer gezien worden als een compliment. Het getuigt immers van moed, dat Kleijn het heeft aangedurfd een terrein te betreden, dat letterlijk bezaaid is met talloze voetangels en klemmen.

Hij is deze moeilijkheden niet uit de weg gegaan, doch hij heeft ze met kritische blik op hun mérites beoordeeld. Naar mijn mening is hij er op deze wijze in geslaagd een werk tot stand te brengen, dat betrouwbaar is en dat ons goed gedocumenteerd voorlicht over het hoe en waarom van de meest voorkomende volksnamen van onze planten.

Hoewel het boek in de allereerste plaats geschreven zal zijn ten behoeve van de Nederlandse natuurvrienden, zullen ook onze taaldeskundigen er hun voordeel mee kunnen doen.

Ik beschouw dit boek als een belangrijke aanwinst van onze literatuur en ik wil het dan ook gaarne als zodanig bij u introduceren.

Dr. Fop. I. Brouwer

Voorwoord

7

Jammer genoeg is in ons land weinig over de 'volksbotanie' in de uitgebreidste zin van het woord geschreven. Zo zijn vele volksnamen van planten goedgekozen of ontstaan, want zij duiden in de regel op eigenschappen of vormen van een plant of een deel ervan. Dergelijke namen zijn voor een zelfde plant in ons land niet overal hetzelfde. In het zuiden wordt bij voorbeeld plant genoemd naar haar, al of niet vermeende, geneeskracht, terwijl elders de volksnaam slaat op de vorm of kleur van de bloem, vrucht, blad of wortelstok. In vele gevallen komen daar nog bij de dialektische of gewestelijke vormen, maar maken bij de verklaring echter geen wezenlijk verschil; we noemen Boterbloem, Bóterblôme, Botterblom, Butterbloem enz.

Bij velen zal wel eens de vraag opgekomen zijn, waarom heet deze of gene plant nu zo! We nemen als voorbeeld de Aardaker (*Láthyris tuberósus*) die in de Betuwe als Muizen met staarten genoteerd staat en in Zeeuws Vlaanderen als Aardmuis. Voor een niet ingewijde een bijna zinloze naam voor deze plant met haar prachtige scharlaken bloemen. Zo heeft dan ook de Aardaker bovengronds niets in zijn verschijning dat op iets dierlijks lijkt. Graaft men echter dit akkeronkruid uit dan ziet men een draadvormige wortelstok met knolvormig verdikte wortels. Dit moet op onze voorouders wel de indruk gemaakt hebben dat dit geheel iets aan muizen deed denken. Een ander voorbeeld is de volksnaam Blommetjes-van-zeven-kwartier voor het Guichelheil (*Anagállis arvénsis*), want de bloempjes zijn slechts bij zonschijn enkele uren, omtrent het middaguur (8-14), geopend.

Sinds 1907 toen H. Heukels het Woordenboek der Nederlandsche volksnamen der planten samenstelde is er weinig over de 'volksbotanie' geschreven. In genoemd boek zijn, zoals het ook in bedoeling lag, alleen de volksnamen opgenomen, er werd dus geen verklaring gegeven. Wel werd vermeld de streek waar de naam in zwang was. Vele namen zijn toegevoegd die ontleend zijn aan oude kruidenboeken of andere geschriften, echter zonder plaatsvermeldingen omdat deze niet waren aangegeven. Ter verduidelijking geven we hieronder een deel van het voorwoord uit genoemd boek weer.

'Ingevolge besluit van het Hoofdbestuur der Nederlandsche Natuurhistorische Vereeniging, genomen op 27 December 1902, werd eene Commissie benoemd, met de opdracht, door eene doelmatige keuze van namen, eenheid te brengen in het gebruik van Nederlandsche namen, voornamelijk in geschriften en bij het onderwijs.

Om dit doel te bereiken, heeft de Commissie allereerst getracht, op de hoogte te komen van alle volksnamen van planten, in verschillende streken van ons land in gebruik. De pogingen, door haar te dezen opzichte ingesteld, zijn met goeden uitslag bekrond. Een 120-tal vaderlandsche beoefenaars van plantkunde en van taalkunde heeft haar met de volksnamen in verschillende gewesten in kennis gesteld.

Dit materiaal is door de Commissie zorgvuldig onderzocht bij de keuze der door haar voorgestelde Nederlandsche plantennamen.

De Commissie meende echter voorts, dat de verzamelde bouwstoffen van voldoende belang waren, om deze te vereenigen in een afzonderlijk werk. Men mag toch aannemen, dat de kennis der plaatselijke plantennamen voor allen, die in

folklore belangstellen, van groote beteekenis zal zijn. Zij verzocht daarom haren Secretaris, al de aanwezige bouwstoffen te ordenen en daaraan toe te voegen de
8 Middel-Nederlandsche en de Vlaamsche plantennamen.'

De opzet van dit boek is aan de hand van het 'Woordenboek' van Heukels, zo veel als mogelijk, van de bij ons *in het wild algemeen voorkomende kruidachtige gewassen* de volksnamen te 'verklaren'. Dit sluit in dat er geen bomen, heesters, grassen enz. opgenomen zijn. Bij de namen zal zoveel mogelijk aangegeven worden in welke contreien zij volgens het Woordenboek, in die tijd in gebruik waren. Behalve de Nederlandse benamingen worden eveneens zowel de wetenschappelijke geslachts- als de soortnaam toegelicht. Een en ander eventueel aangevuld met sagen en legenden, gebruik in de volksgeneeskunde en andere wetenswaardigheden.

We willen niet nalaten te vermelden dat wijlen dr. H. Uittien zich verdienstelijk gemaakt heeft op het gebied van volksnamen van planten. In zijn boekje *De Volksnamen van onze planten* waarschuwt hij niet alles te willen verklaren, omdat er vele verbasteringen voorkomen die slechts na lange, vaak linguïstische, studies te verklaren zijn. We onderschrijven dit geheel, niet om ons bij voorbaat te verontschuldigen wanneer we het antwoord schuldig moeten blijven; want het is gemakkelijk zijn fantasie de vrije loop te laten met den aankleve van dien.

Sinds het verschijnen in 1907 van het Woordenboek zullen hoogstwaarschijnlijk reeds vele namen in onbruik geraakt zijn. We hopen door het ontvangen van vele reacties over het wel of niet meer voorkomen van dergelijke namen te weten te komen hoe het met de volksnaam van de plant gesteld is.

Voorjaar 1970 H. Kleijn